

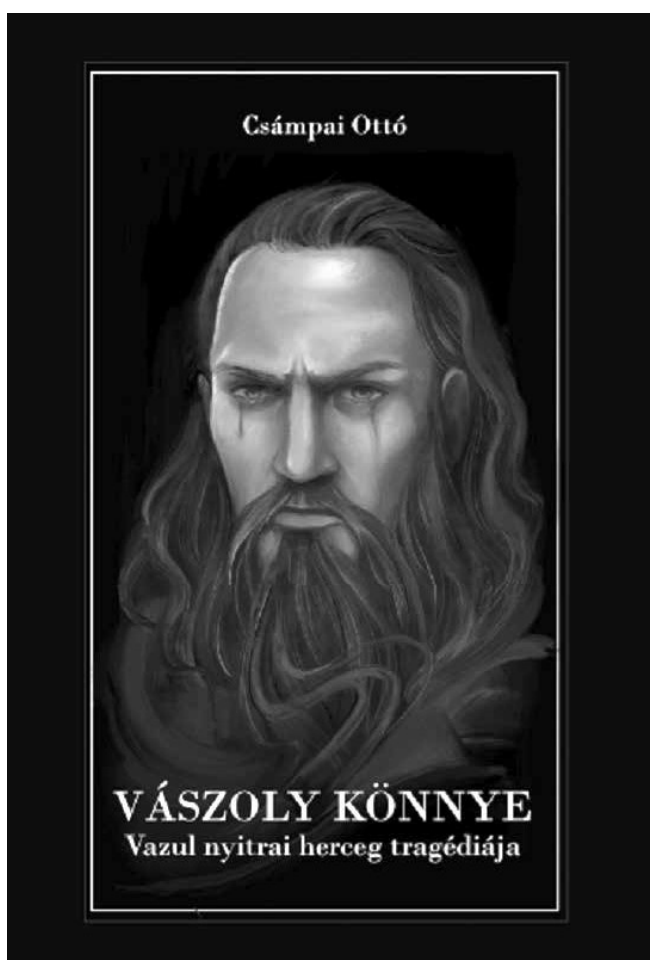
Vászoly könnye – Vazul nyitrai herceg tragédiája

A Kárpát-medence középkori történetének fordulópontján, egy új évezred küszöbén I. (Szent) István király vezetése alatt egy új államegység jött létre. A történelmi események sorozatának középpontja a középkori Nyitra, amely Vászoly herceg székhelye lett. Ott készült a trónutódlásra, majd ott raboskodott, és ott is vakították meg, hogy ne tudja elfoglalni a trónt. A fenti címmel megjelent kötet célja: összegezni a legkülönbébb ismeretanyagot és irodalmi forrásokat Vászoly nyitrai hercegről, tragikus haláláról, rávilágítani származására, megvakíttatásának fő okaira és feltárni ennek az alattomos cselekménynek a lehetséges gyanúsítottjait. A szerző tudatában van annak, hogy ugyanúgy, mint az előző korok történészei, ő sem fogja megtalálni a teljes igazságot, de szeretné közelebb hozni az olvasó számára az Árpád nagyfejedelem utáni bonyolult és ellentmondásos évszázadokat. Ennek az időszaknak az egyik szereplője és egyben áldozata Vászoly herceg, aki fő- vagy mellékszereplője számos tudományos és szakmai dolgozatnak, szépirodalmi műnek. Ezek is helyet kaptak a könyvben, mert a művészetnek megvan az a sajátos nézőpontja, amely túlmutat a fellelhető forrásanyagokon, és ezáltal gyakran kiegészítheti a történettudomány eredményeit.

A könyv öt fejezetre tagolódik. Az első a nyitrai hercegséggel és annak uraival foglalkozik. Az ilyen fejedelemség intézményét a keletről érkező magyarok a türk államrendszer örökségeként hozták magukkal a Kárpát-medencébe. Ez gazdagította azokat a szétagolt területi közigazgatási szerveket, amelyek a meglévő rokon népcsoportokat (különösen a székelyeket), valamint a meghódított területek népcsoportjait irányították, amelyek azután egyetlen szilárd államalakulatba egyesültek. A Nyitra környéki terület egy részét Huba vezérnek adományozták, akit Árpád fejedelem a nyitrai vár és a környező erődítmények

ispánjává nevezett ki. Géza fejedelem uralkodása alatt az egész terület „hivatalosan” a trónörökösnek választott személy közigazgatási ténykedésének térsége lett. Ebből a területből alakult ki a későbbi Nyitra megye.

A magyarok pogánysága című második fejezetben a magyar nép vallási-kulturális identitásának legvitatottabb kérdései kerülnek előtérbe. Magát Vazult a szakirodalom gyakran tekinti pogánynak. Megjegyzendő azonban, hogy a vallási terminológiában a pogány (lat. *paganus* = vidéki, falusi) kifejezés a szóban forgó időszakban azokra vonatkozott, akik sem a keresztény, sem a zsidó vallás hívei nem voltak. Anélkül, hogy a könyv szerzője végleges megoldásra törekedne, korabeli források és konkrét néprajzi kutatások alapján hipotetikus arra a következtetésre jut, hogy a magyarok azért vehették fel ilyen gyorsan a keresztény vallást, mert mitológiájuk és hitviláguk közel állt a kereszténységhez. Szimokrata Theofilaktoszra hivatkozva megállapítja, hogy a napot és a tüzet imádták, de csak a világot teremtő Istenhez imádkoztak. Eredeti vallásuk leglényegesebb eleme az egyistenhit volt, amely a kereszténységnek is az alapja. A napimádat Nyitra környékén korunkban is része az ott élő magyarok szokásrendszerének és hiedelemvilágának, például a nyári napforduló ünneplésekor. A napon keresztül imádták az egyetlen Teremtőt, mivel a nap az isteni természet földközeli megnyilvánulása. A Szent Koronával megkoronázott uralkodók olyan széles körű apostoli hatalmat gyakorolhattak, hogy az esztergomi érseket a pápa képviselőjének, azaz prímásnak nevezték ki nemcsak Magyarországon, hanem az egész keresztény világban. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy egy pogány népességnek az uralkodója gyakorolhatott-e ilyen messzemenő hatalmat abban a reményben, hogy alattvalói majd egy napon áttérnek a keresztény hitre.

A könyv fedőlapja

A harmadik fejezet időrendi sorrendben mutatja be Vazul tragédiájának irodalmi ábrázolásait. A művészi tipizálás az emberi lét legjellemzőbb vonásait egyesíti magában. Egy-egy alkotás képes az ellentmondásos valóság harmonikus ábrázolására, ki tudja fejezni a gögös alázatot és az elrejtett büszkeséget; a fájdalmat, amely mindig nagyobb az embernél, akinek a szíve mégis elbírja azt. Úgy, ahogy azt a könyv borítóján a művész megfestette: a vérző szemével távlatokba látó Vászolyt. A fejezet tartalmazza a rendelkezésre álló irodalmi művek – történelmi regények, elbeszélések, versek és zeneművek – kivonatait, kritikáit vagy egyéb értékeléseit a XVI. századtól napjainkig.

A negyedik fejezet részletesebben foglalkozik István és Vazul kapcsolatával. A rendelkezésre álló történelmi dokumentumok és egyéb forrásanyagok alapján a szerző megpróbálja rekonstruálni Vazul nyitrai tartózkodásának és tragikus halálának történetét. Maga a trónra készülő Ist-

ván is tartózkodott egy ideig Nyitra várában, és onnan mozgósította csapatait Koppány felkelésének leverésére, Veszprém közelében meg is ütközött vele. Koppányt ott legyőzték, és felfüggyelték. Ez az esemény kellően ismert az olvasó számára, és látszólag nem érinti a könyv tárgyát. Nagyobb figyelmet kap Nyitra központi szerepe a vármegye és a püspöki székhely megalapozásában. A szerző figyelmet szentel Zoerárd-András és Benedek érkezésének és missziós tevékenységének, valamint István felesége, Gizella Nyitrán való tartózkodásának. István királylyá koronázása után fia, Imre lett az utódja, aki elfoglalta a hozzá tartozó hercegséget. De ő valószínűleg a biharit, mivel a hagyomány szerint a közelében lezajlott vadászat közben érte őt a halálos baleset. Ha nem került volna sor erre a váratlan tragédiára, Imre egy dicsőséges életpályára is számíthatott volna, sőt még a Német-római Birodalom császári koronáját is elnyerhette volna. Talán ez volt a túske a Gizellával a királyi udvarba jött rosszindulatú idegen főurak szemében. A könyv szerzője részletesen szembesíti az egyes tudósok véleményét, akik különbözőképpen értelmezik Vászoly bebörtönzésének és későbbi megvakításának okait. E véleményeknek a skálája igen változatos: Vászoly összeesküvést szőtt István ellen, hogy elfoglalhassa a trónt, mi több részt vett az Imre elleni merényletben is; ezzel szemben egyesek Gizellát látják a tett mögött, aki a trónt akarta biztosítani támogatója, Orseolo Péter számára. Vannak olyan vélemények, amelyek szerint István nővére, aki Orseolo Péter anyja volt, állt az összeesküvés mögött. Vászoly származásának kérdése körüli változat: a hivatalos vélemény szerint Mihály fiaként közvetlenül Árpád ágából származik. Fennáll azonban az a lehetőség is, hogy a már említett Koppánynak (az István elleni lázadás szervezőjének) a fia lehetett. Ez az érdekes hipotézis régebben az egyes egyháztörténészek körében is felbukkant, és időről időre reneszánszát éli. Vászoly három fia, András, Béla és Levente külföldre menekült. Később ketten közülük, András és Béla, valamint Vászoly három unokája, Salamon, Géza és László, magyar királyok lettek. Közülük a leghíresebb a legendás lovagkirály, Szent László, akinek alakja ma is szerepel Nyitra megye címerében.

Az utolsó, ötödik fejezetben, amelynek címe Adalékok Koppány és Vászoly tragikumához, olyan érdekes adatok olvashatók, amelyek látványosan kapcsolódnak a témához, de valójában szerves részét képezik, és kiegészítik azt. Amikor Szent István szembesült azzal, hogy utódlási tervei meghiúsultak, két fontos lépésre szánta el magát. Az első az volt, hogy megmente Vászoly fiainak, hogy elhagyják az országot. Ezzel Árpád vérvonalát akarta megmenteni. Ha ugyanis ők is eltűntek volna, megnyílt volna az út az idegenek előtt a trón elfoglalására. Másrészt, mint hívő keresztény, aki minden cselekedetét Istennek szentelte, „fogadalm s felajánlás útján szüntelen imáiban magát és királyságát az örökszűz istenanya, Mária gyámsága alá helyezte, kinek tisztelete s dicsősége a magyarok közt oly nevezetes, hogy nyelvükön még e szűz mennybevitelének ünnepét is, tulajdonnévnek hozzátétele nélkül, csak Királyné napjának emlegetik”. Ezzel a cselekedetével jelképesen átadta neki a Szent Koronát. Szent István halála után rokona, Orseolo Péter lépett a királyi trónra. Ő azonban nem Árpád vérvonalából származott, ezért csak az összes férfi leszármazott kihálása után kerülhetett a trónra. Nemcsak a széles néptömegek, de a korabeli arisztokrácia sem ismerte el őt, mivel szerintük úgy került a trón-

ra, hogy megvakíttatta Vazult, és száműzetésbe küldte fiait. A nép elűzte Pétert az országból, és saját uralkodókat – köztük a megvakított Vazul két fiát és három unokáját – ültetett a királyi trónra. Ezek közül a legkiemelkedőbb a már említett I. (Szent) László volt, aki 1083-ban boldoggá avatta Istvánt, fiát, Imrét, valamint a két zabori remetét, Andrászt és Benedeket, mert a kolostor szerzetesei szerepet játszhattak Vászoly fiainak kimenekítésében. Őt, I. László királyt 1192-ben III. Celesztin pápa szentté avatta.

A cselekményhez nyilvánvalóan az is hozzátartozik, hogy az Isztambulba látogató turisták nagy részének fogalma sincs arról, hogy az egykori bizánci keresztény Hagia Szophia székesegyházban található egy mozaikkép, amely Szent Piroskát, Szent László lányát ábrázolja, akit az ortodox keresztények Szent Eiréné néven ismernek. Ő a bizánci trónörökös és későbbi császár, II. Ióannész Komnénosz felesége volt.

A felnégyelt Koppány és a megvakított Vazul – két dacos magyar – örök szimbólumai maradnak annak a közösségnek, amely Istvánnal ellentétben nem Nyugatra, hanem Keletre tekint, amelynek vére valóban a távoli múlt álmait, a távoli sztyeppék életét keresi, de amely, ha kell, képes csatlakozni a krisztusi békemisszió közösségéhez és annak védelméhez.

„Néhány olyan költőnk is van, aki Vazult tette költeményének központi alakjává. Az egyik ilyen, bár kevésbé ismert, **Szombati-Szabó István** (1888–1934)¹ református lelkész. [...] olyan sötétlátású verseket ír, amelyek ritkaságszámba menők a magyar költészet történetében. Az egyikben a nyitrai Vazult eleveníti fel, mert nála ő

személyesíti meg a kiszakított magyarság tragikumát. [...] Ezt a tragikumot a Trianon utáni időszak szüli. Példabeszédnek is beillő költeményét rövid, tömör, kötött s kevés szavú, rímes, emelkedő kettős ritmusú, nyugtalanságot árasztó sorokba öntötte, amelyekben Vazul mintha csak előrevetítené a második világhégés borzalmait:

¹ Csak jóval halála után, 2014-ben kapta meg a méltó elismerést, amikor posztumusz a Magyar Kultúra Lovagja címmel tüntették ki az egykori lugosi református lelképásztor költőt és műfordítót.

Vak Vazul herceg panaszkodása

Szemem kitolták. Meghalt egy szemem.
De én vakon is látok: üzenem.

Fülembé forró ólmot önttetett.
De nem lettem én attól süketebb.

Nyelvem kitepte harapófogó.
De üdv szava nem lett dadogó.

Kezem levágták mind a kettőt töből.
De egy eleven telik holt-kettéből.

Egy száraimat kerék törte meg.
De törött csonttal is még csörtetek.

S ha szem, fül, nyelv, kéz, láb el is hagyott:
Szívem még megvan. Nem vagyok halott.

Szívemmel látok: nagy, nyílt egy-szememmel,
Szívemmel hallok: véres egy-fülemmel.

Nyelvem vergődő néma gyökre fojt
S minden el nem szóló szava visszafolyt

Szívemre. S amit nyelvem csonka gyökre
Nem bír: a szívem jajt sikolt örökre.

Kezem nem markol kardot, sem kupát,
De véres csonkján édes láz fut át.

És egy hiányzó részt is érzem:
tudom, hogy volt s érzem, hogy van kezem.

Egy szívem él, szól, lát, érez, haragszik
S a levágott kar holtan is hadakszik.

Élet: nem élek. Álom: nem halálom.
Vak: utat nézek. Csonka-bonka: járom.

Amit lehet és ahogy nem tudok:
Bénán, vakon és csonkán is futok.

Szeretnék mindent tárt szemekkel látni,
Akarnék tág torokkal jajt kiáltni,

Akarnám kézre fogni a kezét.
De nincs egyebem, csak emlékezet.

Csak szívem érez s szívem átkozódik.
Csak szívem látja: árok ott, bozót itt,

Csak szívem szólal s szívem sír zokogva,
Csak szívem az, ki csonkom kézre fogja,

Csak szívem lát, hall, jajgat és kiáltoz,
Csak szívem az, ki vár, sikolt, meg áldoz.

És hall távol-kelt szörnyű éneket.
S lát feketében fehér véneket.

És hall rikoltó, kínzott jajokat.
S lát koporsóból sűrű rajokat.

S hall átkot-ábécéző gyermeket
S lát vércsorgató, égő permeket,

Magzatokat, kiket dalolva szülnek,
S csecsemőket, kik pólyában öszülnek.

És lát fekete, fejt anyatejet,
Mit csecs-szopóknak egy sátán fejet...

Egy szebb világig meddig mendegélnék?...
De meddig él így szívem, meddig él még?...

Királyi sorsból csak azt örökölném,
Hogy kezem volna... S szívemet megölném."

(Részlet a budapesti júniusi Ünnepi Könyvhétre a Püski Könyvkiadó gondozásában megjelent könyvből)